KICHIK KORXONALARNI KREDITLASHDA ENERGIYA TEJAMKOR USKUNALARGA INVESTITSIYALARNING IQTISODIY SAMARADORLIGINI BAHOLASH

Xayot Haitov
mustaqil tadqiqotchi Toshkent shahridagi Singapur menejmentni rivojlantirish instituti

Annotatsiya

Ushbu tezisda kichik korxonalarning energiya tejamkor uskunalarga investitsiyalarini kreditlashda iqtisodiy samaradorlikni baholash masalasi ko‘rib chiqiladi. Texnik va moliyaviy ko‘rsatkichlarni bog‘lash asosida energiya sarfi, yillik sof tejash hamda investitsiyaning oddiy qoplanish muddati hisoblanadi. Shartli misolda kutilayotgan tejashning kredit to‘lovlari bilan mosligi tahlil qilinadi. Energiya samaradorligi loyiha jozibadorligini oshirishi mumkin bo‘lsa-da, kreditni qaytarish imkoniyatini alohida tekshirish zarurligi ko‘rsatilgan. Hisob-kitoblar haqiqiy korxona natijalarini ifodalamaydi.

Kalit so‘zlar: kichik korxona, energiya samaradorligi, investitsiya, kreditlash, xarajatlarni tejash, qoplanish muddati.

Kirish

Energiya tejamkor uskunalarni joriy etish korxonalarning ishlab chiqarish xarajatlarini qayta ko‘rib chiqish va texnologik yangilanishini moliyalashtirish bilan bog‘liq. Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki — EBRD yashil moliyalashtirish dasturlarida kichik va o‘rta korxonalarning energiya samaradorligi, qayta tiklanuvchi energiya hamda kam uglerodli uskunalarga investitsiyalarini qo‘llab-quvvatlaydi (EBRD, 2024).

Bunday investitsiyani baholashda uskunaning energiya sarfi bilan uning xarid va moliyalashtirish xarajatlarini birgalikda hisobga olish zarur. Energiya tejalishi iqtisodiy foyda keltirishi mumkin, ammo ushbu foydaning miqdori va shakllanish vaqti kredit to‘lovlariga mos kelishi alohida tekshiriladi.

Tadqiqotning maqsadi — kichik korxonalarda energiya tejamkor uskunalarni kreditlash uchun texnik tejash, iqtisodiy natija va qarz to‘lovlarini bog‘laydigan sodda baholash tartibini taklif etish.

Tadqiqot uslubi

Tadqiqotda texnik-iqtisodiy taqqoslash va shartli hisoblash usullari qo‘llanildi. Amaldagi hamda taklif etilayotgan uskunaning yillik elektr energiyasi sarfi bir xil ishlab chiqarish hajmi va taqqoslanadigan ish sharoitida solishtirildi.

Elektr energiyasi tarifi, uskunaning qiymati va kredit to‘lovlari faqat hisoblash misoli uchun belgilandi. Ular amaldagi tarif yoki bank taklifini ifodalamaydi. Soliq ta’siri, eskirish qiymati va diskontlash hisobga olinmadi.

Natijalar

Texnik tejashdan moliyaviy natijaga

Taklif etilayotgan yondashuvda dastlab energiya sarfidagi farq aniqlanadi. Keyin ushbu farq pul qiymatiga o‘tkazilib, qo‘shimcha foydalanish xarajatlari chegiriladi:

$$S=(E_0-E_1)\times P-C,$$

bu yerda:

- S— yillik sof tejash, so‘m;
- E_0 va E_1— amaldagi va yangi uskunaning yillik elektr energiyasi sarfi, kVt·soat;
- P— elektr energiyasining hisoblash uchun olingan narxi, so‘m/kVt·soat;

 © 2026 Worldly Knowledge.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

- C— yangi uskunaga bog‘liq qo‘shimcha yillik foydalanish xarajatlari, so‘m.

1-jadval.

Energiya tejamkor uskunani baholashning shartli ko‘rsatkichlari

Ko‘rsatkich	Shartli qiymat
Amaldagi uskunaning yillik elektr sarfi	100 000 kVt·soat
Yangi uskunaning yillik elektr sarfi	70 000 kVt·soat
Hisoblash uchun elektr energiyasi narxi	1 000 so‘m/kVt·soat
Qo‘shimcha yillik foydalanish xarajati	5 mln so‘m
Uskunani xarid qilish va o‘rnatish qiymati	100 mln so‘m
Kredit bo‘yicha yillik jami to‘lov	35 mln so‘m

Misolda elektr energiyasi sarfi yiliga 30 000 kVt·soatga kamayadi. Uning pul qiymati 30 mln so‘mni, qo‘shimcha foydalanish xarajatlari chegirilgandan keyingi sof tejash esa 25 mln so‘mni tashkil etadi.

Investitsiyaning oddiy qoplanish muddati:

$$T=\frac{I}{S}=\frac{100}{25}=4 \text{ yil.}$$

Bu yerda I— uskunani xarid qilish va o‘rnatishga boshlang‘ich investitsiya.

Oddiy qoplanish muddati dastlabki taqqoslash uchun qulay, biroq loyiha samaradorligining to‘liq bahosi emas. AQSh Energetika vazirligi materialida ham ushbu usul investitsiya qoplangandan keyingi davomiy natijalarni hisobga olmasligi kabi cheklovlarga ega ekani ko‘rsatilgan (U.S. Department of Energy, 2016).

Tejash kredit to‘loviga yetarlimi?

Shartli misolda yillik sof tejash 25 mln so‘m, kredit bo‘yicha yillik jami to‘lov esa 35 mln so‘m. Demak, faqat energiya xarajatlarining kamayishi hisobidan yillik to‘lov to‘liq qoplanmaydi. Qolgan 10 mln so‘mni korxonaning boshqa tasdiqlangan pul oqimi orqali ta’minlash imkoniyati tekshirilishi kerak.

Bu farq loyiha samarasizligini avtomatik anglatmaydi. U texnik-iqtisodiy natija bilan kredit shartlari bir xil tushuncha emasligini ko‘rsatadi. Moliyalashtirish summasi, korxonaning o‘z mablag‘i va to‘lov grafigi alohida ko‘rib chiqiladi.

Natijani tekshirish shartlari

Taklif etilayotgan hisobning ishonchliligi boshlang‘ich ma’lumotlarga bog‘liq. Shu sababli quyidagi tekshiruvlar tavsiya etiladi:

- ishlab chiqarish hajmi va ish soatlari bo‘yicha taqqoslanadigan sharoitni belgilash;
- uskunaning texnik tavsifini amaldagi o‘lchovlar bilan solishtirish;
- yuklama pasayishi yoki qo‘shimcha xarajatlar oshishining natijaga ta’sirini ko‘rib chiqish;
- uskuna o‘rnatilgandan keyin rejalashtirilgan va haqiqiy sarfni solishtirish.

Yillik tejashni teng oylik tushum sifatida qabul qilish ham to‘g‘ri bo‘lmasligi mumkin. Kredit to‘lovlari oyma-oy amalga oshirilsa, tejalgan mablag‘ning davrlar bo‘yicha shakllanishi tekshiriladi.

Shuningdek, energiya sarfining kamayishi ushbu hisobda bevosita aniqlanadi, ammo chiqindilar kamayishi hisoblanmaydi. Bunday xulosa uchun energiya manbasi va tegishli emissiya koeffitsiyentlari kabi qo‘shimcha ma’lumotlar zarur bo‘ladi.

Xulosa va tavsiyalar

Energiya tejamkor uskunaga investitsiyani kreditlashda texnik tejash, iqtisodiy natija va qarz to‘lovlari alohida, lekin o‘zaro bog‘liq baholanishi kerak. Shartli misol energiya xarajatlarining kamayishi kredit bo‘yicha barcha to‘lovlarni avtomatik qoplamasligini ko‘rsatdi.

Quyidagilar tavsiya etiladi:

© 2026 Worldly Knowledge.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

1. Tejash hisobini bir xil ishlab chiqarish hajmi va taqqoslanadigan ish sharoitiga asoslash.
2. Xarid narxiga o‘rnatish hamda qo‘shimcha foydalanish xarajatlarini kiritish.
3. Oddiy qoplanish muddatini kredit to‘lovlariga tenglashtirmaslik.
4. Kutilayotgan tejashni korxonaning umumiy pul oqimi va to‘lov grafigi bilan solishtirish.

Taklif etilgan usul dastlabki baholashga xizmat qiladi. Yakuniy qaror uchun texnik ma’lumotlarni tasdiqlash va korxonaning moliyaviy imkoniyatlarini kengroq tekshirish talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. EBRD (2024) EBRD supports Garanti BBVA Leasing with green financing. 12 December. London: European Bank for Reconstruction and Development.
2. EBRD (2024) Annexes to implementing the Green Economy Transition. March. London: European Bank for Reconstruction and Development.
3. U.S. Department of Energy (2016) The shockingly short payback of energy modeling. 23 May. Washington, DC: U.S. Department of Energy.
4. World Bank (n.d.) What is the best loan for your SME? Understanding your financing needs and options. Washington, DC: World Bank.

© 2026 Worldly Knowledge.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.